

Fizika St. Batoro universitete Vilniuje 1919-1939 metais

Physics at St. Batory university in Vilnius during 1919-1939

Liudvikas Kimtys

Vilniaus universitetas, Fizikos fakultetas, Saulėtekio al. 9-3, LT-10221 Vilnius

Liudvikas.Kimtys@ff.vu.lt

Pranešime pateikiama fizikos studijų bei mokslinių darbų apžvalga Stepono Batoro universitete (SBU), pasinaudojant kai kuriomis istorinėmis publikacijomis [1, 2], o taip pat prof. H. Horodničiaus archyviniais dokumentais.

Matematikos ir gamtos mokslų fakultetas, kuriame ir buvo įsteigtas Fizikos institutas (*Zakład Fizyczny*), veiklą pradėjo 1919 m. rugsėjo 15 d., kada įvyko pirmasis fakulteto tarybos posėdis, nors SBU buvo iškilmingai atidarytas 1919 m. spalio 11 d. 1919-1920 m. m. visame SBU buvo 547 studentai. Matematikos ir gamtos mokslų fakultete tuo laiku studijavo 87 matematikai, fizikai, chemikai ir gamtininkai. Fizikos institute dirbo 2 profesoriai (V. Dzievulskis, J. Patkovskis), vyr. asistentas (I. Pivnikevičius) ir jaunesnysis asistentas (J. Kademacis)

1919-ųjų metų pabaigoje fakultetas įsikūrė apleistame pastate Naugarduko g. 22. Fizikos dėstymui buvo įrengta specializuota didžioji auditorija su demonstracijų kabinetu bei mokomoji laboratorija. 1920 m. institute buvo trys katedros: fizikos (vėliau padalinta į dvi), teorinės fizikos bei astronomijos observatorija. 1922 m. observatorija įsikūrė naujuose pastatuose Čiurlionio gatvėje. Skaičius studentų visame universitete sparčiai didėjo ir 1921-1922 m. m. fakultete jau studijavo 330 studentų.

Mokslo tiriamieji darbai institute prasidėjo 1923-1924 m. m., buvo apgintos pirmosios fizikos disertacijos (H. Nievodničanskis ir A. Cukermanas). Teorinės fizikos reikšmingi darbai buvo skirti Brauno judėjimo, reliatyvumo teorijos, kosmologijos (J. Veisenhofas), multipolinio spinduliavimo (J. Bliatonas), teoriniai bei eksperimentiniai spektro linijų pločio (A. Jablonskis). Iš eksperimentinių darbų paminėtini: dujų dispersijos ir refrakcijos (B. Cynkas), gyvsidabrio garų sugerties ir fluorescencijos spektrų savybių (S. de Valdenas, H. Nievodničanskis), molekulinės spektroskopijos (J. Patkovskis), plonų metalinių sluoksnių optinių savybių (V. Dzievulskis), rentgeno spindulių (V. Staševskis) tyrimai. Svarbiausiais pripažįstami H. Nievodničanskio darbai, apvainikuoti magnetinio dipolinio spinduliavimo eksperimentiniu įrodymu. Pagrindiniai instituto mokslininkų rezultatai yra publikuoti žurnaluose *Nature*, *Phys. Rev.* ir kt. Svarbius tyrimus atliko ir H. Horodničius, vadovaujamas A. Jablonskio, už kuriuos jam 1943 m. buvo suteiktas mokslų daktaro laipsnis.

1939 m., pasikeitus politinei situacijai Rytų Europoje, SBU, kuriame per 20-ties metų laikotarpį studijavo 14044 studentų, veiklą nutraukė. Personalui buvo sudarytos galimybės išvykti iš Vilniaus į Lenkiją ir į kitas šalis. Iš SBU fizikų 1940-aisiais Vilniuje pasiliko tik H.

Horodničius ir iki 1948 m. - A. Garnišas J. Maleika ir B. Kaliūga.

Vilniaus universiteto (VU) laikinasis valdytojas (iki prof. M. Biržiškos išrinkimo rektoriumi) prof. Ignas Končius pavedė P. Brazdžiūnui, A. Puodžiukynui ir A. Žvironui perimti SBU fizikos padalinių turtą. A. Žvironui susirgus, jį pavadavo K. Baršauskas. Iš SBU pusės už turto perdavimą buvo atsakingas H. Nievodničanskis. Yra žinoma, kad jis neslėpė vilties viską atgauti atgal, „palankiai pasikeitus aplinkybėms“. Todėl perdavimas vyko labai sklandžiai. (Po karo A. Garnišas į Lenkiją slapta išvežė visus perdavimo dokumentus.)

Buvusio SBU Fizikos instituto bazėje, perkėlus darbuotojus iš Kauno universiteto, 1940 m. buvo sudaryta Fizikos katedra (prof. P. Brazdžiūnas (katedros vedėjas), doc. A. Puodžiukynas, doc. A. Žvironas, asist. A. Jucys, asist. H. Horodničius, asist. J. Heršmanas, asist. A. Garnišas, 3 pagalbinio personalo darbuotojai), kuri funkcionavo iki Vilniaus universiteto uždarymo 1943 m.

Iš SBU perimtosios aparatūros ir prietaisai, o taip pat ir gausi fizikos mokslinė literatūra, buvo efektyviai panaudotos tiek VU, tiek ir Vilniaus pedagoginio instituto studijose bei moksliniuose darbuose. Kai kuriuos spektroskopijos darbus, kurie SBU buvo pradėti A. Jablonskio iniciatyva, VU Fizikos fakultete tęsė H. Horodničius, A. Misiūnas, V. Norkūnas, A. Valužis.

VU Fizikos muziejuje saugomi optiniai spektrografai, kuriais naudojosi H. Nievodničanskis, A. Jablonskis, J. Patkovskis ir kt., daug elektrinių matavimų prietaisų.

Reikšminiai žodžiai: fizikos istorija.

Literatūra

[1] A. Hryniewicz, *Postępy Fizyki*. **46**, 591 (1995).

[2] *Fizikos istorija Lietuvoje / P. Brazdžiūnas, H. Horodničius, H. Jonaitis (ats. red.) ir kt., V.: Mokslas, 1988. P. 212.*